

Petényi János Salamon és Czynk Ede gyűjteményeinek maradványai

SOLTI, Béla

Mátra Múzeum, Gyöngyös

ABSTRACT: (The remains of János Salamon Petényi's and Ede Czynk's collection.) — The author reviews a préparation of a *Cyrus pygargus* L., found in 1975, from the collection of János Salamon Petényi's, who was the founder of the Hungarian scientific ornithology. The author supposes about another preparation, which is similar to this one, it is also the part of Petényi's collection and he himself prepared it, but the author has no direct improvements. In the second part of his work the author reviews the remains of Ede Czynk's collection, that were found newly too. Ede Czynk lived in the last century in Transsylvania, and was also a famous ornithologist.

A Mátra Múzeum célul tűzte ki a Heves megye iskoláiban levő természettudományi gyűjtemények felülvizsgálatát két szempontból: egyrészt, hogy a gyűjtemények állagának fenntartásához tanácsot s szükség esetén segítséget is nyújtson, másrészt, hogy az iskolai oktatás szükségleteit meghaladó tudományos vagy történeti jelentőségű anyag számára múzeumi elhelyezést és ezzel tartós védelmet biztosítson. A Múzeum felhívására beérkezett tájékoztatások alapján egy sor iskolában megtekintettük a szertárakat s azokban szép számmal találtunk kiemelt múzeális értékeket, egyebek közt a hazánk területéről már kikapott vagy kikapottulóban levő madáritkaságok (pl. reznektűzök, talpastyúk, pásztor-madár), továbbá a múzeumi gyűjteményekből hiányzó trópusi madárfajok preparátumait. Az iskolák szívesen vállalkoztak az ilyen szerű kivételes példányoknak a Múzeum számára történő átadására, amiért ezen a helyen is köszönetünket fejezzük ki. Külön meg kell említeni két egri iskolát: a Dobó István és a Gárdonyi Géza gimnáziumokat, amelyektől nagyobb számú, valóban múzeumi érdekű preparátumot vehetett át a Múzeum.

Az egri Gárdonyi Géza gimnáziumból került hozzánk pl. egy réti héja, amelyről alaposabb vizsgálat után kiderült, hogy PETÉNYI János Salamonnak (1799—1855), a magyar tudományos madártan megalapítójának a gyűjteményéből származik. Ismert tény, hogy PETÉNYI jelentős madárgyűjteménnyel rendelkezett. „Saját 173 fajból, 360 példányból álló gyűjteményét is a Nemzeti Múzeumnak adományozta. Az itt megmaradt példányok közül a legrégebb az 1824-ben a Fertő taván gyűjtött barkós czinege” — írja róla SCHENK Jakab (1918). PETÉNYI anyaga — sok más ornitológiai értékkel együtt — a Természettudományi Múzeumban 1956-ban elégett, így a szóban forgó réti héja — amely eddig ismeretlen módon került az egri gimnázium tulajdonába — talán már az egyetlen PETÉNYI-gyűjtésből származó preparátum az országban. A neves ornitológus a ma-

darat: a hamvas rétihéja [*Cyrcus pygargus* (L.)] fiatal hím példányát Tápiószentmártonban 1827-ben gyűjtötte és valószínűleg saját kezűleg preparálta. A preparátum tehát (melynek leltári száma: 75.53.34) e sorok leírásakor 149 éves, kora tekintetében valószínűleg egyedül álló. Régi volta ellenére viszonylag jó állapotban van (1. kép), a talapzatán lévő felirat is jól kiolvasható. Ennek szövege a következő:

Falco cineraceus juv. ♂
in transitu 30 april 827
in Tapjo-szent-márton
Petényi

[A *Falco cineraceus* (MONTAGU 1802) név elavult, helyette ma a *Cyrcus pygargus* (L.) 1758 név a használatos.]

Szintén a Gárdonyi Géza gimnáziumból került a Múzeumba még egy, az előzőhöz hasonló preparátum (2. kép). Ez egy kékes rétihéja [*Cyrcus cyaneus* (L.)] ad. ♀ példány. Talapzatán ugyan felirat nincs, de annak formája és festése, továbbá a madár tollazatának fakultsága, csüdjének és csőrének állapota teljesen meg-egyeznek az előbb ismertetett rétihéjéával. Feltételezhető, hogy ez is PETÉNYI gyűjteményéből való, erre azonban konkrétabb bizonyíték nem mutatható fel. (E preparátum leltári száma: 75.53.122.)

A Dobó István gimnáziumban egy másik múlt századi neves ornitológusunk: CZYNK Ede gyűjteményének maradványai kerültek elő.

CZYNK Ede Brassóban született 1851-ben, és ugyanott halt meg 1899-ben. Foglalkozására nézve postafelügyelő volt, 1871-ben lépett állami szolgálatba, 1883-tól Fogarason dolgozott. Főleg a Fogarasi havasokról szóló madártani ismereteket gyarapította sok adattal. Jelentős gyűjteménnyel is rendelkezett, amelynek egy része, szintén ismeretlen úton, az egi Dobó István gimnáziumba került. Az anyag származása felől kétség nem lehet, mert az összes preparátum — madarak és kisebb emlősök — eredeti, nyomtatott „Czynk Ede” felírással van ellátva, s ezeken a gyűjtő kézírása is megtalálható.

Az alábbiakban ennek az anyagnak a jegyzékét adom közre; két madárpreparátumot (4—5. kép) és több eredeti lelőhelycédulát pedig fényképpel is ismertetek (6. kép). A felsorolásban először a lelőhelycédulákról leolvasható adatokat közlöm (a nem olvasható részeket pontozással jelzem), majd — a gondolatjel után, ha a CZYNK által feljegyzett nevek elavultak — a faj jelenleg érvényben levő nevét. Az MMGY-vel jelölt madarak a Mátra Múzeum gyűjteményében vannak, e jelzés után leltári számuk áll. A jelzés nélküli preparátumok az egi Dobó István gimnázium biológiai gyűjteményében találhatók meg.

-
1. kép: Hamvas rétihéja (*Cyrcus pygargus*) juv. ♂ példány preparátuma a PETÉNYI-gyűjteményéből.
 2. kép: Kékes rétihéja (*Cyrcus cyaneus*) ad. ♀ példány preparátuma. Valószínűleg szintén a PETÉNYI-gyűjteményéből származik.

Carbo cormoranus juv. ♂ 1889. V. . . . — *Phalacrocorax carbo* (L.).
Ardea purpurea ♀ Eger 1894. VIII. 22.
Ardea purpurea ♂ Fogaras 1893. V. 12.
Ciconia alba ♂ Fogaras 1894. V. 7. — *Ciconia ciconia* (L.).
Ciconia nigra juv. ♂ Fogaras 1894. VIII. 5. (MMGy.75.52.7).
Anser segetum ♂ Fogaras 1893. X. 26. — *Anser fabalis* (LATH.).
Anas boschas ♀ Fogaras 1893. I. 27. — *A. platyrhynchos* L.
Anas boschas ♂ Fogaras 1892. XII. 18. — *A. platyrhynchos* L.
Clangula clangion ♂ 1899. I. 27. — *Bucephala clangula* (L.).
Tetrao urogallus ♂ . . . 1890. IV. 27.
Tetrao urogallus ♀ Broiza (?) 1893. II. 27. — *T. urogallus* L.
Tetrao tetrix ♂ Styria 1893. IV. 29. — *Lyrurus tetrix* (L.).
Tetrao bonasia ♀ Fogaras 1893. III. 29. — *Tetrastes bonasia* (L.).
. — *Alectoris graeca*
. ♂ — *Phasianus colchiocus* L.
Gallus domesticus
Rallus aquaticus . . . 1891. VI. 17.
. — *Numenius arquatus* (L.) (MMGy.75.52.15)
Scolopax rusticola ♂ Fogaras 1891. X. 30.
Columba domestica ♂ Fogaras 1892. . . . 29.
Cuculus canorus ♂ Fogaras 1892. X. 27.
. — *Strix uralensis* PALL. (MMGy.75.52.9).
Otus vulgaris ♂ . . . 1890. VIII. 12. — *Asio otus* (L.).
Caprimulgus europaeus ♂ Fogaras 1893. IX. 1.
Picus viridis ♂ Fogaras 1892. XII. 2.
. — *Picus canus* GM.
Picus medius ♂ Kalbor 1893. V. 10. — *Dendrocopos medius* (L.).
. — *Dendrocopos major* (L.).
Alauda arvensis ♂ Fogaras 1892. III. 8.
Hirundo urbica ♂ Fogaras 1893. V. 2. — *Delichon urbica* (L.).
Hirundo rustica ♂ Fogaras 1893 . . . 30.
Oriolus galbula ♂, ♀ Fogaras 1893. VI. 29., VII. 3. — *Oriolus oriolus* (L.).
. — *Corvus cornix* L.
Pica pica ♂
Pycas monedula ♂ 1891. XI. 12. — *Coloeus monedula* (L.).
Parus coeruleus ♂ Fogaras 1892. XI. 10.
Sitta europaea ♂ Fogaras 1892. III. 7.
Troglodytes parvulus ♂ Fogaras 1893. XI. 29. — *T. troglodytes* (L.).
Turdus merula ♂ Fogaras 1893. III. 21.
Turdus viscivorus ♂ Fogaras 1893. II. 2.
Luscinia phylomela — *L. luscinia* L.
Anthus pratensis ♂ Fogaras 1893. VII. 3.
Motacilla alba ♂ Fogaras 1893. III. . . .
Lanius minor ♂ Fogaras 1893. V. 4.
Lanius excubitor ♂ Fogaras 1892. XI. 11.

Fringilla spinus ♂ Fogaras 1892. XII. 1. — Carduelis spinus (L.).
 Loxia curvirostra ♂ Fogaras 1894. VI. 8.
 Fringilla montifringilla ♀ Fogaras 1892. XII. 5.
 Fringilla montifringilla Fogaras 1892. XII. 3.
 Erinaceus europaeus ♂ Fogaras 1892. X. 30.
 — Talpa europaea L.
 Lepus timidus (téves meghatározás!) — Lepus europaeus PALLAS.
 — Citellus citellus (L.).
 Mioscus glis ♂ Fogaras 1892. V. 13. — Glis glis (L.).
 Mus decumanus ♂ Fogaras 1892. XII. 21. — Rattus norvegicus (BERK.).
 Mustela vulgaris ♂ 1890. VIII. 10. — Mustela nivalis L.
 Martes martes ♂ 1891. IV. 2.
 Felis catus ♂ 1893. I. 3.

A ♂ és ♂ jelek egyformán a hím állatot jelentik, ezeknél megtartottam CZYNK Ede eredeti jelzéseit (nőstény: ♀).

A feliratok azonosításában dr. ALLODIATORIS Irma tudományos főmunkatárs és dr. HORVÁTH Lajos kandidátus szakvéleményére is támaszkodhattam. Nekik, valamint KONJA Tamás biológiatanárnak és másoknak, akik hozzáférhetővé tették számomra az anyag vizsgálatát, e helyen is köszönetet mondok.

IRODALOM

- ALLODIATORIS, I. (1975): Petényi Salamon János (1799—1855) — Természet világa. 11. p. 498.
 KENYERES, Á. (1967): Magyar életrajzi lexikon. — Budapest.
 KEVE, A. (1960): Magyarország madarainak névjegyzéke. — Budapest.
 MADARÁSZ, Gy. (1899—1903): Magyarország madarai. — Budapest.
 PETÉNYI, J. S. (1904): Madártani töredékek. — Budapest.
 SCHENK, J. (1918): Aves. A magyar birodalom állatvilága. — Budapest.
 SZÉKESSY, V. szerk. (1958): Magyarország állatvilága. Aves. — Budapest.

Erkezett: 1976. IX. 21.

SOLTI, Béla
 Mátra Múzeum
 H—3200 Gyöngyös

-
4. kép: Póling (*Numenius arquatus*) a CZYNK-féle gyűjteményből.
 5. kép: Urali bagoly (*Strix uralensis*) a CZYNK-féle gyűjteményből.

<i>Clangula clangula</i> ♀	Czyrk Ede Fogaras.	<i>Anser segetum</i> ♂	Czyrk Ede Fogaras.
Merce Anca 1889 1/2		Fogaras 1893 7/26	
<i>Ardea cinerea</i> juv. ♂	Czyrk Ede Fogaras.	<i>Merus medius</i> ♂	Czyrk Ede Fogaras.
Nagy Hornia 1887 1/2		Hallbor 1893 1/20	
<i>Ballus aquaticus</i> ♂	Czyrk Ede Fogaras.	<i>Caprimulgus curv.</i> juv. ♂	Czyrk Ede Fogaras.
Vinitsyn 1891 11/12		Fogaras 1893 11/1	
<i>Tetrao urogallus</i> ♀	Czyrk Ede Fogaras.	<i>Hirundo rustica</i> ♂	Czyrk Ede Fogaras.
Endor fajd 1890 11/12		Fogaras 1893 1/30	
<i>Ardea cinerea</i> ♀	Czyrk Ede Fogaras.	<i>Hirundo rustica</i> ♂	Czyrk Ede Fogaras.
Fogaras 1892 11/12		Fogaras 1893 1/12	
<i>Actitis arvensis</i> ♀	Czyrk Ede Fogaras.	<i>Anthus pratensis</i> ♂	Czyrk Ede Fogaras.
Fogaras 1892 márc 8		Fogaras 1893 11/12	
<i>Lanius excubitor</i> ♀	Czyrk Ede Fogaras.	<i>Lanius excubitor</i> ♂	Czyrk Ede Fogaras.
Fogaras 1892 XI/11		Fogaras 1893 1/4	
<i>Fringilla aqu.</i>	Czyrk Ede Fogaras.	<i>Troglodytes palustris</i> ♀	Czyrk Ede Fogaras.
6 Fogaras 1892 Aug 1		Fogaras 1893 XI/29	

6. kép: CZYNK Ede saját kézírású lelőhelycédulái.